

QASHQADARYO VILOYATI MAVSUMIY MAROSIMLAR BILAN BOG'LIQ URF ODATLAR

Kenjayev Shavkat Qaxramonovich

Qarshi ixtisoslashtirilgan san'at maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya: Tezida Qashqadaryo viloyatida mavsumiy marosimlar bilan bog'liq urf-odatlarining tarixiy-etnografik, folkloriy va ijtimoiy-madaniy xususiyatlari tahlil qilinadi. Qashqadaryo vohasi marosimlari bahoriy yangilanish, dehqonchilik sikli, chorvachilik turmushi, tabiatga munosabat, jamoaviy birdamlik va xalqona e'tiqodlar bilan bog'liq holda shakllanganligi asoslanadi. Navro'z, sumalak sayli, lola sayli, boychechak ayimlari, hosil va yomg'ir chaqirishga oid udumlar, qishki yig'inlar hamda mavsumiy xalq o'yinlari voaha aholisi ma'naviy hayotining muhim tarkibiy qismi sifatida yoritiladi.

Kalit so'zlar: Qashqadaryo, mavsumiy marosim, urf-odat, Navro'z, sumalak, lola sayli, boychechak, dehqonchilik marosimlari.

KIRISH

Qashqadaryo viloyati o'zbek xalqining qadimiy madaniy qatlamlari, turmush tarzi, dehqonchilik va chorvachilikka asoslangan xo'jalik an'analari, tog'oldi va voaha madaniyatining tutashuvi bilan ajralib turadigan hududlardan biridir. Qashqadaryo vohasi qadimdan Qarshi, Shahrisabz, Kitob, Yakkabog', Chiroqchi, G'uzor, Dehqonobod, Qamashi kabi tarixiy-madaniy maskanlar orqali o'ziga xos etnografik muhitni shakllantirgan. Hudud aholisi hayotida fasllar almashinuvi, bahorning kirib kelishi, ekin ekish, chorvani yaylovga chiqarish, hosil yig'ish, qishki uy-ro'zg'or tayyorgarligi bilan bog'liq marosimlar katta ahamiyat kasb etgan. Mavsumiy marosimlar xalq hayotida faqat bayram yoki hordiq shakli bo'lmay, jamiyatning tabiat, mehnat, e'tiqod, oila va jamoa haqidagi tasavvurlarini ifodalovchi madaniy tizim sifatida qaraladi [1].

Folklorshunoslik va etnografiyaga oid adabiyotlarda mavsumiy marosimlar xalq hayotining yil fasllari bilan bog'liq takrorlanuvchi udumlari, qo'shiqlari, o'yinlari, ramziy harakatlari va jamoaviy yig'inlari sifatida talqin qilinadi. B. Sarimsoqov o'zbek marosim folklorini o'rganishda marosimning og'zaki ijod, ramziy harakat va ijtimoiy vazifa bilan bog'liqligini asoslagan [1]. U. Qoraboyev esa o'zbek xalq bayramlari tizimini tarixiy-madaniy jarayon sifatida izohlab, bayramlar xalqning mehnat tajribasi, tabiat hodisalariga munosabati va ma'naviy ehtiyojlari bilan bog'liq shakllanishini ko'rsatadi [2]. Qashqadaryo viloyatida ham mavsumiy udumlar aynan shu umumxalq an'analari doirasida, lekin mahalliy ijro, hududiy til, qo'shiq, libos, taom va jamoaviy xatti-harakatlar orqali o'ziga xos ko'rinish kasb etgan.

ASOSIY QISM

Qashqadaryo viloyatida bahoriy marosimlar eng faol va serqatlam udumlar qatoriga kiradi. Bahor fasli xalq tasavvurida tabiatning uyg'onishi, yerning jonlanishi, dehqonchilik ishlarining boshlanishi, yangi yilning kirib kelishi va baraka umidi bilan bog'langan. Shu sababli Navro'z voaha aholisi orasida keng nishonlangan. Navro'z marosimlarida hovli-joylarni tozalash, ariqlarni ochish, qabristonlarni ziyorat qilish, qarindosh-urug'lar holidan xabar olish, keksalar duosini olish, yangi kiyim kiyish, milliy taomlar tayyorlash kabi odatlar kuzatiladi. Bu udumlar tashqi tomondan maishiy harakat bo'lib ko'rinsa-da, ularning ichki mazmunida poklanish, yangilanish, rizq-ro'zga umid, jamoa birdamligi va avlodlar davomiyligi g'oyasi mujassamdir [2].

Navro'z bilan bog'liq eng muhim marosimiy taomlardan biri sumalakdir. Qashqadaryoda sumalak tayyorlash ayollar jamoasi, qo'ni-qo'shnilar hamkorligi va mahalla birdamligini namoyon qiladigan udum sifatida qadrlanadi. Sumalak tayyorlash jarayonida bug'doy undirish, uni maydalash, katta qozonda uzoq qaynatish, qozon atrofida qo'shiq aytish, duo qilish va bolalarga ulashish kabi amallar bajariladi. Sumalakning bug'doydan tayyorlanishi hosildorlik, tiriklik, rizq va ko'payish ramzlari bilan bog'liq. Marosimda ayollar faol ishtirok etadi, yosh qizlar esa kattalardan pazandalik, sabr, jamoaviy mehnat va marosim madaniyatini o'rganadi. Shu ma'noda sumalak faqat taom emas, balki tarbiya, xotira va ijtimoiy tajriba uzatiladigan marosimiy makondir [5].

Qashqadaryo vohasida bahoriy gullar bilan bog'liq sayillar ham alohida o'rin tutadi. Lola sayli, qizilgul sayli, boychechak aytimlari tog'oldi va qir-adir hududlari bilan bog'liq holda yashab kelgan. Qashqadaryo vohasi folklor-etnografik an'alarida bahorda lola sayli, qizilgul sayli, boychechak sayli kabi gul marosimlarida gullarga mos liboslar kiyish va shu kayfiyatga mos qo'shiqlar ijro etish holatlari qayd etiladi. "Rizvongul" folklor-etnografik xalq havaskorlik jamoasi repertuarida "Lola sayli" qo'shig'i mavjudligi Qashqadaryo vohasida mazkur marosimiy xotiraning san'at shaklida davom etayotganini ko'rsatadi. Ushbu sayillar tabiat manzarasidan zavqlanishgina emas, balki bahor kelganini jamoaviy tarzda his qilish, yoshlar muloqoti, qo'shiq va raqs, xalq o'yinlari, xushxabar va tilaklar almashinuvi bilan bog'liq ijtimoiy hodisadir.

Boychechak bilan bog'liq aytimlar ham mavsumiy marosimlarning qadimiy qatlamini aks ettiradi. Boychechak bahorning ilk belgisi sifatida qabul qilingan. Bolalar boychechak tergan, uyma-uy yurib aytim aytgan, kattalar ularga hadya, shirinlik yoki boshqa ulush bergan. Bunday udumlarda bola bahorning darakchisi sifatida ko'rinadi. Aytim matnlarida tabiat uyg'onishi, yaxshilik tilagi, rizq va baraka istagi ifodalanadi. O. Safarov mavsumiy folklor matnlarini xalq og'zaki ijodining qadimiy va jamoaviy shakllaridan biri sifatida ko'rsatadi [5]. Boychechak aytimlarida bolalar ijrosi, marosimiy yurish, xonadonlarga kirish va hadya olish birlashib, kichik yoshdagilarni jamoa hayotiga olib kiradigan etnopedagogik mexanizm vazifasini bajaradi.

XULOSA VA MUNOZARA

Qashqadaryo viloyatida mavsumiy marosimlar bilan bog'liq urf-odatlar xalqning tabiat, mehnat, hosil, baraka, jamoa va tarixiy xotira haqidagi tasavvurlarini mujassamlashtiradi. Navro'z, sumalak sayli, lola va boychechak bilan bog'liq aytimlar, dehqonchilik hamda chorvachilik udumlari, yomg'ir chaqirish, hosil va qishki yig'inlar voha aholisi ma'naviy hayotida muhim o'rin tutadi. Bu marosimlar orqali xalq fasllar almashinuvini faqat tabiiy hodisa sifatida emas, balki ijtimoiy hamjihatlik, axloqiy tarbiya va madaniy xotirani yangilovchi jarayon sifatida idrok etgan.

Qashqadaryo mavsumiy urf-odatlarining asosiy belgisi ularning folklor, marosimiy taom, jamoaviy mehnat, qo'shiq, raqs va ramziy harakat bilan bog'liq holda yashashidir. Zamonaviy sharoitda bu merosni sahnalashtirish, tadbirlarda namoyish qilish va turizm bilan bog'lash mumkin, ammo uning asl etnografik mazmuni, mahalliy ijro usuli va tarbiyaviy vazifasi saqlanishi lozim. Mavsumiy marosimlarni chuqur ilmiy o'rganish Qashqadaryo vohasining nomoddiy madaniy merosini tizimli tavsiflash, yosh avlodga yetkazish va hududiy madaniyatning o'ziga xosligini asrab qolish uchun zarurdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Sarimsoqov B. O'zbek marosim folklori. — Toshkent: Fan, 1986.
2. Qoraboyev U.X. O'zbekiston bayramlari. — Toshkent: O'qituvchi, 1991.
3. Davlatov S. O'zbek marosim-udumlarining etnohududiy xususiyatlari: o'quv-uslubiy qo'llanma. — Toshkent: O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti, 2018.
4. Ashirov A. Etnologiya: darslik. — Toshkent: Yangi nashr, 2014.
5. Safarov O. O'zbek xalq og'zaki ijodi: darslik. — Toshkent: Musiqa, 2010.